

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՒԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՎԱՆ ԵՒ ՏՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

ԶՄԻՌՆԻՒԱ ԸՆԴՈՒՄ 15 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1869

ԹԻՒ 851

ՔԱՂԱՔԱՎԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԶՄԻՌՆԻՒԱ 15 ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Թուրքաստանը մեծ կորուստ մի ըրաւ : Արաբներն զորոց պաշտօնայ բարձրագոյնը իրենք փաշան որ իւր առողջութիւնը դարձանելու համար իտալիա գացած էր, Նիսայի մէջ իւր մահակնացու ընթացքը կնքեց ի հասակի 55 ամաց : Իրաւ փաշան իւր հեռահաս կենցաղակալութեամբը և իւր զորոնեայ ու արդիւնաւոր տաղանդովը մեծապէս նպաստամատոյց եղաւ նոր բարեկարգութեանց յառաջդիմութեանը (Թուրքաստանի մէջ) : Սեփ և փրկաւէս գաղափարի մի զորոնեայութիւնը իւր հայրենասիրական անխնայ ջանքերը և նիւթային եղած էր միշտ կրփափաքէր և կաշխատէր կատարելագոյնս ի զորոն գնեւմահ մետակնայ և քրիստոնէից քաղաքական միաւորութիւնը, որոց օգուտները անբաժանելի են իրարմէ : Հետեւաբար Թուրքաստանի ճշմարիտ յառաջդիմութիւնը այս փութեանէն կախեալ է : Թեպէտև իրաւ փաշային մահը ամեն կերպիւ վշտալի է, բայց այս կենսական խնդրոյն նկատմամբ ևս առաւել ցաւոյ արժանի կը համարուի անոր կորուստը : Բարեբաղդաբար այս մեծ գաղափարը արդէն խորին արմատացած է շատերուն մտքին մէջ և տարակոյտ չկայ թէ հետզհետէ յաջողութեամբ պիտի զարգանայ վեհա՛ Սուլթանին մարդասիրական հաստատուն կամեցողութեամբը և ի Վրան յարատե կողմից ջանիքը :

Եւրոպոյ ընդհանուր կացութիւնը միևնոյնն է : այսինքն անորոշ, կասկածաւոր և վտանգաւոր վիճակի մը մէջ կը գտնուի : Ամեն տէրութիւններ ահա գին կերպիւ սպառազինեալ իրենց նպատակին յարմար դաշնակցութիւններ գտնելու կաշխատին : Մէկ կողմանէ, նշանակութեան արժանի մերձաւորութիւն և համաձայնութիւն մի կը տեսնուի ի մէջ Աւստրիոյ

Վաղղոյ և իտալիոյ : և լրագիրք ոմանք կը հաստատեն թէ արդէն գաշնակցութիւն մի ստորագրուած է այս երկք տէրութեանց մէջ : քանի մը ծանր դէպքերու դէմ գնելու համար եթէ պատահելու ըլլան, Միւս կողմանէ, կըսուի թէ Վաղղոյն և իտալիան իրարու մտենալու և իրարու հետ կատարելագոյն համաձայնելու վերայ են : և կը յաւելուն թէ այս պատահական եղելութիւնը ոչ սակաւ անհանդուրժութիւն կը պատճառէ Ռուսիոյ կառավարութեանը : Ընդք դիտել թէ այս լուրերուն որոնք աւելի հաւատ կընայ ընծայուիլ : քանզի երկուքն ալ դժուարահաւատալի են : վասնզի նախ իտալիան անկարելի է որ Վաղղոյ հետ միանայ՝ Հոռոմի զորոնց ներկայ վիճակին մէջ, և որչափ ժամանակ որ գաղղոյի զորքը հոռոմական վիճակաց մէջ պիտի դաւնուին : Վաղղոյ կառավարութիւնը իտալիոյ դաշնակցութեանէն յոյսը կտրելով՝ դարմանալի չէ որ խորհի Ռուսիոյ հզոր կառավարութեանը մտենալու փափաքի դաշնակցութիւն մի հաստատել անոր հետ՝ որպէսզի Ռուսիոյ յառաջաքայլ ընթացքը արդիւնաւոր կարող ըլլայ : Վաղղոյն իտալիոյ հետ միանալով՝ ոչ միայն իւր զորութիւնը կը կրկնապատկէ ի իր պատճառի պատերազմի մը ընդդէմ Ռուսիոյ, այլև այս վերջին տէրութիւնը անոնց դաշնակցի կը թողու : կամ ուրիշ կերպիւ ըսելով՝ իւր բնական դաշնակցին կը ընդդէմ : Այս տեսութեամբ Վաղղոյ կառավարութեան օգտիցը շատ նպաստամատոյց է իւր դաշնակցութիւնը Ռուսիոյ հետ : Այսու ամենայնիւ գաղղոյի ժողովրդեան մեծապէս մասը զանազան պատճառներով հակառակ է իտալիոյ կառավարութեանը, հետեւաբար դժուարին կերևի մեզ որ այս պիտի դաշնակցութիւն մի ի յորձ գրուի : Վասն թէ իւր ձեռքերուն ունենալով՝ կըսէ փարիզի Ռուսիոյ օրագիրը, դիտին պիտի ըլլայ այսպէս յոյսանք թէ Վաղղոյ և Ռուսիոյ օգուտները միշտ

իրարու հակառակ եղան թէ քայքայեալ և թէ կրոնական տեսութեամբ, թէ գաղղոյ-ռուսական դաշնակցութեան խորհուրդները թէպէտև շատ անգամ մեծ սիրով ընդունուեցան վեհապետաց կամ նախարարաց տեսակցութեանց մէջ, բայց երբէք երևաւ կայութեան սահմանէն դուրս չելլան և գործնական ինչ գաղղոյ յիշեալ խորհուրդները միշտ ահապին մաքառումներով վերջացան : Որչափ որ քարի կամք և հաճութիւն ունենամք այս գործոյն նկատմամբ՝ տարբերութիւն մի չեմք տեսներ ներկայ ժամանակիս և անցելոյն մէջ, և մեծապէս կը տարակուսուիմք թէ իրաց այս վիճակը պիտի փոխուի՝ ապագային մէջ թէև շատ ժամանակ անցած ըլլայ :

Վաղղոյ ու Ռուսիոյ կառավարութեանց մէջ թէպէտև ընդհանուր համաձայնութիւն մի կը տեսնուի, սակայն յայտնի է թէ Ռուսիոյ գերմանական կատարեալ միութեանը հակառակ չըլլալէ ի զատ, համակրութիւն մի ևս կերևի ունենալ այս միութեան նկատմամբ : որոնք դէմ գնել կուզէ Վաղղոյն կայսեր կառավարութիւնը իւր ամենայն զորութեամբ՝ հետեւաբար ի իր պատճառի պատերազմի մը ընդդէմ Ռուսիոյ : Վաղղոյն չէ գործութեանէ ի զատ ուրիշ բարեկամութիւն մի չկրնար սպասել Ռուսիոյ կառավարութեանէն : Իրաց այս դժուար վիճակին մէջ, Վաղղոյ կայսերական կառավարութիւնը հզոր դաշնակցութիւն մի գտնելու համար վերջապէս պիտի պարտաւորի կամ իտալիոյ դիմել կամ Ռուսիոյ : և այս երկու դաշնակցութեանէն որոնք ալ ընտրելու ըլլայ, յայտնի է թէ պիտի չկրնայ ձեռք բերել՝ առանց կարևոր փոփոխութեաններ ընելու իւր այժմեան քաղաքական ընթացքին մէջ յիշեալ երկու մեծ տէրութեանց նկատմամբ :

Վաղղոյ Ռուսիոյ երկաթուղոյն ընկերութիւնը բանախօսութեան վերայ ըլլալով Վիսթրիայի ընկերութեան միջև Վրուսէլ գացող երկաթուղին բանեցնելու

ՔԱՂԱՔԱՎԱՆ ԵՒ ՏՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

Երկրի մակերևոյթը ցոյց կտայ մեզ թէ՛ արեւելքին կը ծագէ տիեզերաց լուսատու աստղի, որու լուսովը կը լուսաւորուին կարգ կարգ կիսագնդի կրեւը բռնած բոլոր աշխարհք : Բայց մեր Հայաստան աշխարհքը կ'եղբի այսօր թէ բնականին հակառակ կը լուսաւորի և արևմտաքէն ողջունարի կ'գան նորան լուսատուք :

Որ հայը չի վայելի մեզ հետ թէ մեր հայրենիքը Հայաստան արեւելք կեցած՝ իր միջնադ միջնորոքը արշալուսոյ նոր ծագած դիպին ու սպիտակ լուսովը կը լուսաւորուի Բայց հիմա Հայաստանի գիրքը փոխուած կերևի վասնզի հիմա անդ արեւուն այս արշալուստը իր հորիզոնը չողջունէր : իր լուսնածէ գաշտերը ընկերու մէջ ընկնելու անկերու մէջ Սրբիկն Սրբարատեան չի լուսաւորեր և ուր Մասիս իւր ազատ դադարովը կապոյտ երկնազաւառին մէջ կը լողոյց, հիմա արիւնջի ճաճանչները իր ձիւնապատ կողերուն ողջոյն չեն խոնարհիր :

Վասն զի՛ անդ ուր հիմա Սրբարատեան Արշալուստը ողջունարի կ'ընթանայ, անդ և Սրբիկն Սրբարատեան այնպիսի միջնադրու կը ճառագայթէր երբեմն, ուր Հայրենասէր և Ազգասէր կը կենցաղէին : ուր Նոյեան Աղաւթին թե կ'աւառուր, ուր սուրբ Սահակեան Բարաստանը կը ծագողազարդէր և հուսկ Մասեաց Աղաւթին և Սրբեկը Մասիսին կ'ընկալէին :

Սորա Հայաստան երկրին զարդք խմանովը, որոց մէջ կը Երկնեան արեւըրը ցարդ կը լուսաւորէ, միւսը Երկնեան գաղտնի թոշկովը, հարկ մինչ ի միջերկրական և մինչ ի վտար իւր աւետարել ճայնը հնչեցու Հայաստանի հիւսիստեղծը դադար դուռ :

Եր արդարև Հայաստանի ոսումնական աշխարհքին սորա կղան լուսատուք, սորա լեկնց հորիզոնական լոյսը հայրենեայ վրայ ճառագայթելով, նորա մտաւորական երկրը և բնակչաց զարգացման ու կրթութեան վիճակը արեւական լուսնի աւելի փայլեցրին : որոց օրինակաւ ազգային հայրենասիրական և ուսումնական օրագիրք և ամսագիրքք Աստատանի ազգայնոց մէջ իրրեւ Հայաստանին նոր լուստուք՝ գիտաւոր աստղի նման կը կայան և անցան : Բայ նոյա օրին հայկազուն սերնդոց սրտի և հոգւոյն եռանքն ու աշխոյժը վառեցին կրթութեան սիրով և ազգային գաստարակութեան :

Այս եռանդը այս աշխոյժը կը բորբոքէր և Արարատեան Հայաստանի կաթողի՛ մայր կեկեցեցոյ Հայոց սուրբ Եջմիածնի կղերին սիրը, զբաւոր հրատարակութեամբ ազգային դաստիարակութեան կամ գէթ իր կը կրակայց կրթութեանը հարողակից լինել, և ուրիշ հայրենեայ կեդրոնէն հայրենիքութեանց թանգարանը բանար և ազգային մեծագործութեանց պատմական յիշատակները կենդանացնէր ի կրթութեանը հետաւոր ազգայնոց, որոնք ժամանակի հաստատած դնալով ի պոռոյտ այլեայլ աշխարհաց յառ գետս բարեկարգող կընտրին և կը յիշեն զՀայաստան :

Այնպիսի յիշատակներ, զորք իրենց նախնիքը անմահացրած՝ իրենք ի համրոյր տնարհելու կը կարծուին : այնպիսի յիշատակներ, որոնք ընկերու և ձորիբու մէջ հիմա հողեկարքի պէս կիսամահ կը ընչեն : այնպիսի յիշատակներ, որ երբեմն աստածային պաշտօնեղծութիւնը կը խնդրէին, ուր հիմա ուրոյն և զիշերահաւուց կոնչին կը լուսնին : այնպիսի յիշատակներ, ուր յառաջ քրիստոսանման հովիւք իրենքուսուր հօտը կը մտկաղէին, ուր հիմա անբանից հօտը պատակին և գաղանաց ըստը կը գրեցնեն : այնպիսի յիշատակներ, որոց շնորք հայրենու գործքն, և շարքը անոնց սիրոյն

բրտանցը շնորքն, կամ այսպէս ասել, զորոնք իրենց նախնիքը թողով կերթային ու կը լոյնի : իսկ իրենք յետագայք նոյա գաղով պիտի գան, և տեսնելով ցնծան :

Այս հայրենասիրական կենդանի գաղափար մեր սիրելի ազգայնոց սրտին մէջ վառելու բազմանքինս վաղուց կը ստիպէր զվիստանութեանս, որոյ մասին մեզ զարկելի ենք ցարդ : բայց յայտնի է մեր սիրելի ազգին որ անցած ժամանակին մէջ անոյս և առանց քաշաւերութեան էինք մեր ըստ կարի դրաւոր պարտավանցը մէջ, կամ թէ մեր հոգեւոր իսկ պարտաւորութեան : և չունէինք զմեզ յուսարող այսպիսի հրատարակութեանց ձեռնարկելու :

Այժմ գոհութիւն Աստուծոյ որ շնորհեց ընտրութեամբ ազգիս քաշաւերող զմեզ ի գրաւորս, Աստուած արեւալ Հայրապետս մեր սէր Վեարդ Գ. ընդհանրական կաթողիկոս ամենայն Հայոց և հոգեւոր հայր ուխտի միաբանութեանս, որ իւր ուսումնասէր հոգւոյ եռանդեամբը խրատուեց զմեզ մեր հոգեւոր պարտաւորութիւնը կատարելու և նոյն հոգեւոր կողման վարիլ անձին սեպհականելու : որով միայն կարող ենք ազգիս առաջին անմեղազիր լինել : յուսալով թէ նա ևս պիտի սիրով կրկնէ մեզ հետ՝ Լաւ է անապան՝ քան ոչ երբէք :

Ուստի և ահա ի խնամս Աստուծոյ շնորհեց մեր և քաղցր ակնարկութեամբ առաջմ ամոնոյ յամիս կը հրատարակուի ի սպարանէ սրբոյ աթոռոյ Եջմիածնի Արարատ անուն ամառազիր հանգանակութեամբ ուխտի միաբանութեանս ի ձեռնառուութիւնս ազգիս բարոյական զարգացման, և ակնունիմք թէ որպէս բոլոր հոգեւորականք, նոյնպէս և ազգիս ընթերցող հասարակութիւնը բաժանորդ գրուելով՝ ամառազիր ճշմարիտ հայրենասիրաց զգացմանց ևս բաժանորդ կը լինի : և մեր այս յուսով և ակնկալութեամբ կարող կը լինիմք յետ այսօրիկ կիսամեայ հրատարակելի զայն հայրենասէր շնորհիւ ստաբերական Հովուապետիս մերոյ, որ զնա

պաշտօնը իւր վերայ առնուլ, Պէլճիգայի կառավարութիւնը փութացաւ ազգային խորհրդանոցին մէջ քուէարկութեամբ ընդունել առ շոր օրէնք մի որով կարգիւրէր Պէլճիգայի երկաթուղիները բանեցնելու պաշտօնը օտար ընկերութեանց յանձնել, Գաղղիացի օրադիրները խտրու մեղադրեցին և դատաւար տեցին Պէլճիգայի այս ընթացքը . որուն մէջ Բրուսիոյ մասը կըսենունի կըսեն և Ուստի Գաղղիայ կառավարութեան կուսակից լրագրիներէն մէկը կը յաւելու թէ՝ «Օտար տէրութեանց հետ ունեցած մեր յարաբերութեանց մէջ այս երկրաշահան վիճակը անտանելի է և թէ ժամանակը հասած է որ այս վիճակէն ելլենք»:

Մեծին Բրիտանիոյ ազգային խորհրդարանը ամսոյս 4-16ին բացուեցաւ օգոստոսի ամիսը սկսելու դաշխոսութեամբ, որուն մէջ Կորին Վ. հասփառութիւնը օտար տէրութեանց հետ ունեցած իւր բարեկամական յարաբերութիւնները բարեք վիճակի մէջ ըլլալը ծանոցանելէ ետև յաւելցուց, թէ կը յուսայ որ ամեն տէրութիւնները կը մասնակցին իւր փափաքին՝ զոր ունի ընդհանուր խաղաղութիւնը հաստատուն պահելու համար: «Միտքանութեամբ իմ դաշնակցաց Տոգ տարի, ըսաւ Բարդոնին, Բուրբաստանի և Հունաստանի մէջ պատահած վէճը բարեկամաբար կարգադրելու և ուրախ եմ որ մեր միաւորեալ ջանքը յաջողեցան արդիւրեւ ծանր խռովութիւն մի Երևելքի մէջ»:

Միևնոյն օրը երեկոյն Լոնդոնի առաջին պաշտօնային միտք Վէլտսթըն պաշտօնական կերպիւր յայտնեց ազգային խորհրդանոցին մէջ զյաջող վախճանը թուրքո-հնդկական վէճին, և զօգուցութեամբ յիշատակեց զԲրուսիան որ դեռ պանծաղոյ մը զուժարումը առաջարկած էր, նմանապես այս ժողովոյն մասնակից եղող տէրութեանց հաշտարար ընթացքը զօգուցութեան արժանի համարեցաւ:

Ընդդիացուց անհանգստութիւնը երթալով կաւեռնայ՝ Ռուսիոյ զօրաբանակին յառաջաքայլ ընթացքը տեսնելով կը դժգոհուի Վասիլի մէջ, Կըհաստատեն թէ Ռուսներ միայն 60 փարսանի չափ, այսինքն 60 մտնու չափ հեռու կը գտնուին Լոնդոնի իշխանութեան ներքև եղած Հնդկաստանի երկրներէն: Տեղացիք՝ որ անդիական կառավարութեանէն դժգոհ են, ուրախութիւն մի կը զգան իրենց սրտին:

Հատուկ դիտել իւր հոգևոր որդւոց իւրաքանչիւր զրաւոր վաստակը: Արարատայ մէջ բոլորեցաւ ինքնաբերական պիտի լինին կրօնական, պատմական, բանասիրական և բարոյական, հետևեալ կարգաւորութեամբ:

Կրօնականին մէջ պիտի զբոլին եկեղեցական կարգաց և արարողութեանց վրայ տեղի ունենան, կաթողիկոսաց զործեր, սուրբ Հարց զրուածքներ, աղագային մատենադրաց կենսագրութիւններ և ձևաաղբ մատենից ծանօթութիւններ:

Պատմականին մէջ՝ Հայաստանի նահանգաց, գաւառաց և քաղաքաց վրայ աշխարհագրական տեղեկութիւններ, ներ, վանօրէնից և մանատանաց ստորագրութիւններ, որոց նշխարներն են որ ժամանակ ժամանակ օրագրաց և ամսաթերթից նաև աշխարհագրութեանց մէջ թերութեամբ հրատարակուելով, հայրենասիրաց փախաղբ արթնացուցած են արդէն Հայաստանի վրայ:

Բանասիրականը պիտի լինի աղբիս զարգացման վիճակին դատարարութեան վերաբերեալ յօդուածներ, ուսումնական ճառեր, ճանապարհորդութիւններ, ոտանւորներ, և նամականիք նախնեաց:

Բարոյականին մէջ կը զբոլին թէ՛ արտաքին և թէ՛ սուրբ Գրոց վճահական առածներու ընդլայնումներ, առականներ, հանելուկք . ընդ որս և օրագրաւորք, զուարճալի և կարևոր դէպքեր և այլ այսպիսիք:

Այս բովանդակութեամբ Արարատը հրատարակուելով կը յուսանք որ նորա ոճն ևս հաճոյական լինի ընթերցողոց՝ որ է Հայաստանի կրեանաց գաւառի պարզ աշխարհաբար լեզուն, որ աւելի մերձ է զբարբառին. կը յուսանք դարձեալ Տաճկաստանի մեր սիրելի ազգայնոց վիւրընտել տունել վայն հետզհետէ, երբ աւրիժ կուեն նենանք յօրագրաւորս խառն զօրծածել և Տաճկաստանի աղղային օրագրաց լեզուն:

մէջ՝ Ռուսաց մտեհալը իմանալով, Ռուսոնի Ռայնը օրագիրը կըսէ, թէ խոհեմութիւնը կը պահանջէ որ մեր կառավարութիւնը փութայ Ռուսիոյ հետ բանախօսութիւն ընելու. զոր ամենէն լաւագոյն միջոցը կը կարծէ կարգի դնելու համար կեդրոնական Լասիոյ խնդիրը: Այս խնդիրը նոր սե կէտ մը կը ներկայացնէ քաղաքական հորիզոնին վերայ, որ առանց վտանգի չէ անդիական Հնդկաստանի համար:

Սպանիոյ ազգային երեսփոխանաց խորհրդանոցը բացուեցաւ ու Ռիվերո զօրապետը նախագահ անուանեցաւ նորա հաստատ խորհրդանոցին՝ անդամաց խիստ մեծագոյն մասին հաճութեամբը: Բուրբաստանից հասած լուրերը ձախորդ են. քանզի ապստամբները Հալանայի կը մտնան և Բուրբաստանի ընդհանուր կառավարիչ Տուրք զօրապետը բաւական զօրութիւն չունենալով անոնց մօտաւոր յարձակմանը դէմ գնելու, հեռագրութեամբ օգնական զօրք կը խնդրէ Սպանիոյ յեղափոխական կառավարութեանէն: Իր ըրադարար Սպանիոյ զօրծերը տակաւին անորոշ վիճակի մը մէջ կը գտնուին և հասարակապետական ու միապետական կուսակցութիւնները կը սիսին հաւասարադէս զօրանալ և դործել: Ընդհանրեալ հասարակապետական կուսակցութիւնը պիտի յաղթանակէ կըսէին, այժմ խօսք մի կը քաղարի թէ Բուրթուկալի նախորդ թաղաւոր և այժմեան թաղաւորին հայրը Տօն Ֆէրնանտոս՝ Սպանիոյ թաղաւոր պիտի հրատարակուի: Տար Լաստուած որ տանց քաղաքական ներքին պատերազմի և արիւնահեղութեան վախճան մի ընդունեք այս երկրին յեղափոխութիւնը. զոր կը բռնական կուսակցութիւնը զրոյեւել կաշխատի աշակցութեամբ պահպանուի Իզապելա թաղաւորացի:

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

Այս երկրին լրագրիները զօգուցութեամբ կը հրատարակեն բարձր, փոխաբային պահանջարկները՝ զոր ազգային պատգամաւորաց խորհրդանոցին բացուելուն բարեպատէ հաղթելու ըրաւ արարելէն լեզուու: Այս պահանջարկները շատ երկար է. որուն մէջ Կորին փոխաբայական Բարձրութիւնը՝ Երեսփոխ սահմանադրական կառավարութեանց օրէնական հետեւելով, մանրամասնաբար հաշիւ կուտայ ազգային երեսփոխանաց՝ ծանուցանելով անոնց Երեսփոխսի եկամուտը և ծախքը. երկրագործութեան վաճառականութեան և արհեստներուն զարգացմանը համար՝ ի զօրծ դրուած ազգու. միջոցները, և կրկնական իշխանութեան ծովային ու ցամաքի զօրու:

Արարաւն առ ազգ Հայոց:

Ո՛հ, մինչ այց իմ անկերև աղէտ որդւոց՝ ր շուրջ գինե և ի տես ին ինձ. են դու և ազգի ազգի և ծնրաբեռ:

Ի սէր շարժալ իմ մայրական ի դառն ի սուգ զր թախտութեան. աղեղորով ի սրտ աղբար՝ կակա՛ր արտը՛ հեալ անուռ . . .:

Քանի՛ հեղեք ո՛հ արտասուաց ճօխանային յաննողեաց. քանի՛ թառա՛ք հողեհառաջ բողոսալ. . . կրի և մտատանջ:

Ի սոյն վիճն դառնաճաշակ թէ պէտ մեծ յիփղճ և փախաղ, բազմատեսակ շատ յարկտից լինել՝ որդուցս Բ կարեկից:

Այլ ինձ ա՛ռդ. . . անազորոյն բազլին ժանիքաճամաղոյն, ի խուռն յար. գինե պաշար առեալ յանդուղ գազանարար:

Ո՛չ ի սակափ ժամանակ զուր ի յօդ ցրտալ համակ, իմ ընդ պարաց ջանք ցանկալի ցարդ գառնանո՛վ վիշտ իմ սրտի:

Արդ ի ի սիտ երեսփոխարար մատչիմ առ Տէնուրիել զիմ փառք. որոյ ի գուժ մի խանդակաթ աշք ի յեթերս՝ չ յուսաստ:

Մնայի այժրայցը ի ժպտո չորհայն անոն պատեն առ իժ:

թեանց բարեկարգ և յառաջադէմ վիճակի մէջ գըրուելը, և երկաթուղեաց աւելալը՝ նմանապէս լիմաց կուտայ թէ՛ Երեսփոխսի ազգային պարտոց գումարը՝ որ իւր նախորդին հանդուցեալ Ասյալ փաշային դահակալութեան օրովը 22 միլիոն անդլիական լիւայի կը հասնէր, այսօրուան օրս 17 միլիոն լիւայ է. թէ և մեծամեծ ծախք եղան, կըսէ, Երեսփոխսի զանազան գաւառաց մէջ 312 հաս կամուրջ, ջրանցք, ջրմուղ, սահաններ (սուղէնտի) և ուրիշ հարկաւոր շէնքեր կառուցանելու համար՝ ի նպատակ երկրագործութեան և մասնաւորապէս արտերը սոոցելու նը պատակաւ. նմանապէս ոչ սակաւ ծախուց տեղի տուին, կը յաւելու Կորին Բարձրութիւնը, քաղաքական և զինուորական բազմաթիւ զարկներու կարգաւորութիւնը և հիմնադրութիւնը. որոց մէջ 2176 աշակերտք զանազան գործնական դիտութիւններ կը սորվին երեսփոխական կառավարութեան ծախքովը:

«Պարտ է ինձ զօհանալ զԵրեսփոխսի մտնէն, ըսաւ փոխաբայն, որ կարող ըրաւ զիս՝ ի գործ գնել մեծաւ մասամբ զպաշտօնները՝ զորս իմ գահակալութեան օրէն ի վեր աղղած էր ինձ յօգուտ բարեբաստութեան Երեսփոխսի»:

Այս պատմական գահախօսութիւնը՝ որ Երեսփոխսի բարեխնամ կառավարութեան զօրծոց համառատութիւնն է և մեծ պատիւ կընէ բարձրագատիւ խնդիրն ազատասիրական վեհ զգայմանցը, հետևեալ խօսքերով կը վերջանայ:

«Կըսենք, յարգի՛ց երեսփոխսի, որ իմ հաստատուն ջանքս և հողատարութիւնս անպակաս եղան և անպակաս են մեր երկրին բարեբաստութեանը համար: Ուրախ օրաիւ կըսեմ, որ ձեր կողմանէ ևս առաջին երկու արուան նիստերուն մէջ ձեր հոգը ընդհանուր օգտից վերայ եղաւ միշտ. ուստի քաջայայտ եմ որ յընթացս ներկայ տարւոյն նիստին որ բացուեցաւ, ամենայն ջանիւք պիտի աշխատէք նպատակատոյց ըլլալու մը ժողովրդոց բարօրութեան աւելանալուն, ինչպէս նաև մեր երկրին ճոխութեանը և յառաջադիմութեանը ևս քան զիս զարգանալուն:

«Ըմանալարոյն Լաստուած օրնական եղիցի մեզ»:

Երեսփոխսի մէջ եղած յարաբերութիւնները և օգուտները շատ ժամանակէ ի վեր կը պահանջէին օրէնք մի ի մասին քաղաքացւոյ իրուունք տալու օտարաց (նախընտրելիսիտ): Այս խնդիրը՝ որ շարունակութիւնն է քաղաքակրթութեան մեծ զօրծոյն՝ զոր 1856ին Հաթիթի Ֆիւմայունը հրատարակեց, քանի մը ամիսէ ի վեր քննութեան ներքև դրուած էր Պետութեան

որում գտեալ իմ արժանի տնեչամ, փութամ ի յոյս յղի:

Քաննամ զիմ թեա առ գուժ խնամոց հրաւէր կարգամ կարեացս ի ցոյց. յուշ ձեզ որդուց իմ սիրալիք կալ մայրական բանից մտաղիք:

Ես Արարատն եմ ցանկալի հայրենասիր որդւոց սրտի. նախնի դարուց փառաց անգին միակ պարծանքն Հայաստանին:

Հայաստանեայց սրբու թեանց վայր գրկալ ի ձնջ զարուց ի դար, արշաւանաց ազգաց օտար տարայ ի սիրտ համբերաւոր:

Այլ արդ փութամ ըստ բազմանաց տալ ձեզ յորդոր գհետ փառաց. գհետ փառաց՝ յորս հայրենիք ի վեհ փայլը յանուն քաղցրիկ:

Չեզ յիմ ծոցոյս մատակարար հնութեանց ձեր հարց, որոց քանքար ի ձեզ արկցէ ի միտս ըսյս, յոյս . . . յանմահ գործոցն առնուլ խրախոյս:

Ի ձեզ գտանել յիմ գրկ թեանց ոչ գահն ոչ գանձ՝ ոչ շուք պատուոց, սլլ զանձկալին ձիւրս ուսման, որ է ի գիւտ նոցին պայման:

Ապս որդիք Արարատեան, մատիք հանդէս յայս նախնական, յիշատակոց փառաց նախնի. յորս հայրենիք . . . ձեզ քաղցրացի:

Ս. Ռ. Մանկուհի:

խորհրդոյն մէջ ուր հասուն խորհրդածութիւններէ
և հիմնաւոր կշռութիւններէ ետեւ՝ օսմանեան հաս-
տակութեան հետեւեալ օրէնքը ընդունուեցաւ ան-
գամայ մեծագոյն մասին հաճութեամբը և վաւերա-
յաւ օգոստոսափառ Աւրիթանէն :

Օ Ր Ի Ն Ք

Օսմանեան նպատակութեան վերաբերեալ :

Յօդ. 1. Իւրաքանչիւր անհատ՝ որ օսմանեան
հօրէ և օսմանեան մօրէ, կամ միայն օսմանեան հօրէ
ծնեալէ օսմանեան հպատակ կը համարուի :

Յօդ. 2. Իւրաքանչիւր անհատ՝ որ օսմանեան
երկրին մէջ ծնեալէ օտարազգի ծնողքէ, իւր չափա-
հասութեանէն ետքը մինչև 3 տարի կը ընդհատուի
հպատակի յատկութիւնը պահանջելէ ստանալ :

Յօդ. 3. Իւրաքանչիւր չափահաս օտարազգի՝ որ
շարունակ հինգ տարի օսմանեան երկիրը բնակած է,
կրնայ օսմանեան հպատակութիւնը ձեռք բերել,
իւր խնդիրը ուղղակի կամ ուրիշ մը փոխարին ար-
տաքին գործոց պաշտօնէն մատուցանելով :

Յօդ. 4. Կայսերական կառավարութիւնը կրնայ
արտաքոյ կարգի կերպիւ օսմանեան հպատակութիւնը
շնորհել օտարականի մը՝ որ առանց կատարած ըլլա-
լու նախընթաց յօդուածոց պայմանները, արժանի
պիտի համարուի այս բացառիկ շնորհին :

Յօդ. 5. Օսմանեան հպատակ մի՛ որ կայսերա-
կան կառավարութեան թոյլտուութեամբ օտար ազ-
գայնութիւն մի ձեռք բերած է, իբրև օտար տէրու-
թեան հպատակ պիտի համարուի և ըստ այնպիսի
ընդունուի : Բայց ընդհակառակն եթէ առանց յա-
ռաջագոյն թոյլտուութեան ստանալու ի. Գոնէն՝ օ-
տար ազգի մը քաղաքացիութեան իրաւունքը ձեռք
բերած է, իւր այս իրաւունքը՝ այսինքն օտար հպա-
տակութիւնը ոչինչ ու անվաւեր պիտի համարուի,
և ամեն կերպիւ իբրև օսմանեան հպատակ պիտի
նկատուի միշտ : Եթէ ընդհակառակն միջոցով մէջ,
օսմանեան հպատակ մի պիտի չկրնայ օտար տէրութեան
մի հպատակ ըլլալ, առանց նախապէս թոյլտուութի
ստանալու կայսերական հրամանագրով :

Յօդ. 6. Այսու ամենայնիւ, կայսերական կառա-
վարութիւնը պիտի կրնայ օսմանեան հպատակ յատ-
կութեանը զիջել միայն եթէ օսմանեան հպատակ մի՛ որ
առանց իւր վեհապետին թոյլտուութեանը օտար
տէրութեան մը մէջ քաղաքացիի իրաւունքը ձեռք
բերած է այսինքն օտար ազգի մը հպատակ եղած է
կամ զինուորական պաշտօնի մը մէջ մտած է օտար
կառավարութեան մը քով : Այսպիսի դիպուածի
մէջ օսմանեան հպատակի յատկութեանը զրկուողին
դէմ իրաւամբ արդիւք պիտի գրուի՝ որ այնուհետև
օսմանեան երկիրը չվերադառնայ :

Յօդ. 7. Օտար տէրութեան հպատակի մը հետ
ամուսնացեալ կին մի՛ երբոր այրի կը մնայ, կրնայ
օսմանեան հպատակի յատկութիւնը վերստին ձեռք
բերել՝ իւր կամքը յայտնելով երեք տարուան մէջ
զկին մահուան իւր ամուսնոյն : Այս տնօրէնութիւնը
միայն իւր անձին կը վերաբերի : Իսկ իւր կալուած-
ները միշտ ենթարկուած են ընդհանուր օրինաց և
կանոնադրութեանը՝ որոնք անշարժ ստացուածոց հա-
մար հաստատուել են :

Յօդ. 8. Օտար տէրութեան հպատակութիւնը
ձեռք բերող օսմանեան հպատակի մը զաւակը՝ կամ
օսմանեան հպատակութեանը զրկուողը մը զաւակը՝
թէ և անչափահաս ըլլայ, իւր հօրը հանգամանացը
չկրնար հետեւիլ օսմանեան հպատակ կը մնայ : Այլև
օսմանեան հպատակութիւնը ընդունող օտարականի
մը զաւակը՝ թէ և անչափահաս ըլլայ, իւր հօրը հան-
գամանացը չկրնար հետեւիլ և օտարական կը մնայ :

Յօդ. 9. Օսմանեան երկիրը բնակող մը և անձ
մի օսմանեան հպատակ կը համարուի և ըստ այնմ
կընդունուի, մինչև որ կանոնադրուեցէ հաստատուի
օտար հպատակի իւր յատկութիւնը :

Ի. Գոնէն, 6 Դեմբալ (7 Յունուար) 1869 :

ԱՐՇԱԼԵԱՅԱ ԱՐՅՐԱՏԵՈՆ

Արշալու թէ Բ. Գրան որոշմամբը Կ. Պոլսոյ հրա-
ժարեալ Պատրիարք և Իզմիրի վիճակին առաջնորդ
ամենա. տէր Պօղոս սրբազան արքեպիսկոպոսին երեք
հազար զուրուշ անական թողակ շնորհուրէ է :

—Արշալու թէ Իզմիրի ազգային մեծարդոյ վար-
չութիւնը՝ ազնիւ զգայմունքէ շարժեալ, կը պատ-

բատուի երկու աշխարհական և մէկ եկեղեցական
հրախրակ յուղարկել ՚ի Կ. Պոլսոյ մեր վիճակին
բարեխնամ առաջնորդը՝ իւր բարձր աստիճանին
արժանաւոր յարգանքով Իզմիր բերելու համար : Կո-
րին Սրբազնութիւնը քիչ մը գործ ունենալով ՚ի Կ.
Պոլսոյ, իւր ուղեորութեան շարժմ մի յառաջ պիտի
ծանուցանէ իւր զալուստը մեր ազգային վարչու-
թեան. որ արդէն անգլիախորհրդար հոյ կըսանի ա-
ռաջնորդարանը մաքրել աալու և անոր կաշկարա-
սիքը վայելչապէս նորոգելու :

Արշալու թէ հետ ամեն մարդ կը զօգէ քաղաքիս ազգային
վարչութեան քաղաքավարական ընթացքը. որ ՚ի
սկզբան վշտակցութեան նամակ մի գրելէ ՚ի զատ
առ Կորին Սրբազնութիւնն, այս շարժում ալ փու-
թացաւ հրաւիրանաց նամակ յուղարկելու. որուն
պիտի հետեւին հրաւիրակները ըստ յամանակին :

Արշալու թէ նախընթաց թուոյն մէջ գրած էինք թէ
«կըլլեմք որ ազգային վարչութեան կողմանէ ևս
հրաւիրանաց յատուկ նամակ յուղարկուած է» : Այս
նամակը՝ փոխանակ քիչ մը շուտ երթալու, քիչ մը
ուշ գայել է. բայց զիարդ և իցէ, տարակոյտ չու-
նիմք թէ հայրական անկեղծ սիրով պիտի ընդունուի
Արշալու թէ սեղեկութեանց ճշտութիւնը կրնամք
ապահովել մեր ընթերցողաց, վասնզի նոյն իսկ
ազգային մեծարդոյ վարչութեան իմացանք :

Արշալու թէ քաղաքիս Հայոց երեւելիները կը շա-
բուսակեան հրաւիրանաց նամակներ գրելու առբարձր
սրբազան տէր Պօղոս մեր ամենասիրելի Առաջնորդն
որ Օրթագեղ վսեմաշուք Սրբապետեան Սիմօն է-
ֆէնտիին ծովեզերեայ հոյակապ տունը հիւրասի-
րութիւն կընդունի լի ազնուական յարգանքով :

Արշալու թէ կաթողիկէ եղբարց ընդհանուր հոյակոր
հովիւ ամենապատիւ Հատուկեան արքեպիսկոպոսը՝
որուն սրբազան Պատեն շնորհուած կաթողիկոսի
տնօրոջը նոր զօրութիւն ու նոր փառաւորութիւն
տուած է իւր բարձր աստիճանին, իւր տեսչական
ճանապարհորդութիւնը յաջողութեամբ կատարելով
և ամեն տեղ Գաղղոյ հիւպատոսաց այցելութեան
երթալով, վերջապէս ամիս մը յառաջ Լիբանանու
կողմերէն դարձեր ու Լիզքսանդրիայէն Գահիրէ
գացեր է. ուր աստը օրի չափ մնալէ ետև անցեալ
ամսոյ վերջերը վերադարձեր է Լիզքսանդրիա, և
այն տեղ 3-4 օր Լիզքքեան մեծարդոյ Պետրոս ա-
զգային տունը մնալով, անոր ընկերութեամբը հա-
ճեր է այցելութեան երթալու : Կաթողիկէ մեծա-
թաղար ազգային. որ՝ ինչպէս յայտնի է, նոյն քա-
ղաքին մէջ երեւելի Հայ սեղանաւոր ու վսեմ. Կու-
պար փառային գործակալն է և միանգամայն անոր
ազգայնութեան փոխանորդէ պաշտօնը կը վարէ :
Արշալու թէ Բաղար աղան՝ որ Հայաստանայց
մայր տուր Եկեղեցոյ զաւակներէն է, արժանաւոր
յարգանք և բազում սիրով ընդունել է զԿորին
Սրբազնութիւնը : Ամենա. Հատուկ արքեպիսկոպոսը
ներկայ ամսոյ ջին աստրիական շողեանով Լիզք-
սանդրիայէն հասաւ Իզմիր, և հետեւեալօրը ճամբայ
եղաւ Կ. Պոլսոյ երթալու :

ԱՐՇԱԼԵԱՅ

Յայտնի է թէ այս անունով կրօնական, պատմական
բանասիրական և բարոյական ամուստետր մի կը հրատա-
րակուի սուրբ Եջմիածնի վանոց տպարանը խմբագրու-
թեամբ արժանապատիւ ուսումնական միաբանից : Այս
պատուական աշխատասիրութիւնը թէպէտև անցեալ
ամին Մայիս ամսին սկսեալ ՚ի լքս կընծայուի, սա-
կայն զոնազան դժուարութեանց պատճառաւ՝ որոնք
անբաժանելի են ամեն նոր ձեռնարկութիւնէ, հաղիւհազ
անցեալ շարժում հասաւ մեր ձեռքը. և որովհետև Ար-
շալու թէ խմբագրող հոգեւորական բարձրագոյն հրաւիր-
մամբ յանձնառու եղած է Արարտայց գործակալութեան
Իզմիրի մէջ, ուստի կը ձեռնարկուի ըստ անորը գրուել

յիշեալ ամուստետրին, կրնայ իւր կամքը յայտնել մեզ և
ընդունիլ մայիսին մինչև ցոյցեկտեմբեր ամսուան տես-
բակը որոնք արդէն հասած են :

Քաղաքային մէջ թէ քաղաքիս բարեպաշտ և ուսումնա-
սէր ժողովուրդը՝ հայրենասիրական քաղաքապետ սղին
շարժեալ քաղաքի և գործակից պիտի ըլլալ Հայաստան
ևայց մայր Ս. Ս. թուոյն արժանապարզ միաբանութեան
այս գովելի աշխատասիրութեանը. որ ազգիս բարոյա-
կան և կրօնական զարգացմանը ձեռնուող ըլլալու նպա-
տակաւ միայն կը հրատարակուի և ոչ շահու ակնկալու-
թեամբ. ինչպէս յայտնի կը տեսնուի անոր տարեկան ա-
ժան դէնքն, որ երեք մանէ թէ. այսինքն 2 1/2 արծաթ
Մէտրիէ կանխիկ վճարելի :

Այս աշխատասիրութեան ընթացքին վրայօր Պէր
ընթերցողոց տեղեկութիւն մի տալու համար, արժան
համարեցինք ներկայ թուոյն Բանասիրականին մէջ ՚ի լքս
ընծայել յիշեալ ամուստետրին հետաքրքիր թուոյ Յարաւարանը
և ողբագին ոտանուոր մի՛ Արարտայց առ Ազգ Հայոց
վերնագրով, որ նոյն թուոյն սկիզբը հրատարակուած է :

Լ Ա Ր Ե Յ Ա Ր Մ Կ Ա Մ Թ Ա Ն Ա Ւ Մ Ա Ռ

Ոսկին ՚ի բով, և ազգ մը իւր լըրագրովք փորձուի.
Անոնք մէկ մի փառք են մեծ և զէլ՝ անկեղծ ազգերու,
Քաղաքակիրթ Եւրոպայի օրինակ մեզ թող լինի.
Նա մանաւանդ նոր աշխարհն որ ստուեր ձգեց հիներու :

Ո՞վ կուրանոց որ Հայն ալ այս իսկ վերջին տարիներ
Քիչ շատ շարժում չիցցուց և իւր ընթացքը չ'ուղղեց.
Այն ուղիին մէջ, ուրիշ յառաջացան մեծ ազգեր.
Այո՛ պատիւ և Հայն ուր նոյն շաւիղը ընտրեց :
Նա իւր նախնիին վիճակը ձանջաւով համարել բաւ
Տըզլուութեան սեւ շրթան թէ և ոչ բուրբոյլին,
Գեթ ըստ մասին վերայն նետուել յաջողեցաւ :

Եւ կ'ողջունէ զիստութեան լուսաւոր և սուրբ ուղին :
Իցի՛ւ թէ կրկնապատկեր իւր ոյժն ու հուզ շարունակ :
Անշուշտ օր մ'ընէ պահուի և կատարեալ յողովանակ :
Հոնքրական ականց քով թէ և թուով Հայք չ'ակաւ,
Բայց ի նպատակ ազգութեան ամեն շարժմանց մէջ նախնիին
Ինքն ըլլալու պատիւը ունի նա միշտ անդուստ :
Արի անշուշտ կը ներուի որ պարծենայ Չղմիս ունի :
Այո՛ Չղմիս Հայ ազգը կը վայելէ մեծ սիրով,
Օտարներէ նուրբուած նոր պատուոյ նոր հաւաստի :
Չի հոս Հայկոյ որդի մը քաղաքական վեհ բարձրով
Յասարեղ կուգայ փառքը դրօշակ ՚ի ձեռն գեղանի :
Ո՞վ է այս նահատակը, և ի՞նչ դրօշին իւր անուն :
Ինքն արդէն հոս ծընած և ուսած իսկ ըլլալուն,
Ըզմիտանցոց մեզ ծանօթ պարոն Սահակն է Ոսկան,
Իսկ այոց իւր Արեւելք ու Արեւմուտքն է թարգման :
Եւ իւր դրօշը Լարեմոսի կամ ըստ տաճկաց բանգիմար :
Ապարեղը լըրագիր, որ կ'սկիւրի քայլ զուարթ :
Թէ լըրագրոյն այս ընտրած սիրուն շանունը քաջալեր
Կուսաց մեզ, և գոյն երկնոյ Հայրենակցին տաղանդը
Կ'ապահովէ օր մ'իրմէ յուսալ այո՛ ծաղիկներ,
Ռոնցմով ըստ իւր անունս՝ ազգին հիւստի պըսակ մը :
Լա Բեմարմը Հայութեան կրնայ նիւթել բարիք մեծ,
Եթէ անոր սիրելի բայց դժուարին ուղղոյն մէջ,
Խոչընդոտներն յարգարեւել և օտարաց դէմ ազգին
Պատիւն հաճի պաշտպանել, որ է այնքան թանկագին է
Սհա՛ստ է մեր փառքը և կրօնի՛քը հաւատալ :

Որև Ոսկանն իւր գրիչը չի զըրանար ՚ի հարկին,
Արդին համար գործածել, որ պատիւ ունի ըլլալ
Նոյն հին լըրագիր բայց ազնիւ՝ օգտակար անգամ ազգին :
Արք հաճութեամբ՝ Ոսկանայ համբաւաւոր տաղանդը՝
Որ Հայ գըրչու գաղղիական անդրանիկ իւր լըրագրով
Նոր փայլ առաւ, կ'ողջունէմք ՚իւր այս վսեմ ձեռնարկը :
Եւ զԼարեմոսի յարատև կըցանկանաք տեսնել սիրով :
Իզմիր, 15 Փետրուար 1869 :

Վաղեմի աղա. Ս. Մետրոպոլիտան վարժարանից
Յակոբ տէր Յովնանու Չիլիկեան :

Կ. Պոլսոյ պատրիարքական Տեղապահ գերապա :
տէր Արիստակէս Ս. Արքեպիսկոպոսին խնդրոյն հա-
մեմատ՝ սահմանագրական յանձնաժողովը այս շար-
թու գումարուեր է Սահմանագրութեան վերաբըն-
նութեան գործոյն վախճան մի տալու համար : 3 որ
չիտակը չափէն աւելի ուշացաւ :

Կորին Սրբազնութիւնը այցելութեան գացեր է
նաև Ս. Փրկչի ազգային հիւանդանոցին, որուն
համար կըսուի թէ խեղճ վիճակի մէջ է, ո՛չ թէ
Հոգաբարձութեան անհոգութեանը պատճառաւ այլ
զբամոց պակասութեան համար :

Ազգային նորահաստաւ վարչութիւնը քարման

